

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 818

(1) Āśauca-niṣṭhaya

Title (2) Mūlādhyāya vivaraṇa

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 818 Subject : Dharmaśāstra

Title : (1) Aśauca-nirṇaya
(2) Mūlādhyaḥya-vivaraṇa

Author : (1) Bhaṭṭoji Dīkṣit
(2) Gopālaḥ Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : 10.5.2004

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 7.7" by 4.4" Extent : 11 fol.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : —

श्रीगणेशायनमः॥ अधमूल्याध्यायपरिशिष्टं॥ द्वात्रिंशत्पणिकागावश्चतुष्काष्ठापिणोवरु
हृषेष्टकाष्ठापिणकाश्चष्टावनडुहस्मृताः॥ १॥ दशकाष्ठापिणाधेनावश्चेपंचदशैवत्र॥ हि
रण्येकाष्ठापिणकाः पणानवतयाधिकाः॥ २॥ वस्त्रेकाष्ठापिणम्भागेष्टौपणाद्वादशाविको
वृषत्यामथपंचाशन्मूल्याकाष्ठापिणाः स्मृताः॥ ३॥ निष्केपंचाशदेवस्याज्जपंचशतानि
त्र॥ पंचकाष्ठापिणाः प्रोक्ताहोलायां षड्रयेतथा॥ ४॥ ग्रहेष्टौकाष्ठापिणः स्ताम्रकर्षपणः
स्मृतः॥ ताम्रकर्षपिचपण इति मूल्यप्रकल्पना॥ ५॥ अधिकं कल्पयेन्मूल्यं नो न विज्ञानु
सारितः॥ विज्ञासंनवेष्पतोन्मूल्यं न संकोचोपि न वोदादक्षिणाविषये आवश्यकदानेमु
स्यासंनवेग्राह्यं॥ अधमोक्षपक्षः सति विज्ञेताश्रयणीयः॥ ६॥ इति मूल्याध्यायपरि
शिष्टं॥

तस्य किंचिन्मूलनसर्पपत्रयाधिकैकगुणात्मकत्वेन वक्ष्यमाणस्य षोडशोऽंशः स पा
 दैकमाषात्मको रौप्यः पणस्तृतीयः तया विंशतिमाषप्रमितसुवर्णस्य सुवर्ण
 कार्षापणत्वेन वक्ष्यमाणस्य षोडशोऽंशः स पादैकमाषात्मकः सुवर्णः पणश्चतु
 र्धः। तृतीयारत्नस्य राजतविंशतिमाषप्रमितत्वेन वक्ष्यमाणस्य षोडशोऽंशः स पा
 दमारजतमाषात्मको राजतः पणः पंचमः॥ राजतमाषस्वरूपमुक्तं दोषमादौ।
 वेत्तल्ले समधृते विज्ञेयो रूपमाषक इति। एवं वराटकमानेनैकस्या गोमूल्यं
 षष्ट्यधिकपंचविंशतिशतवराटकानां नवति। ताम्रमानेनैकस्या गोमूल्यं म
 धुमुद्रां किं तच्छुभकस्य चतुश्चत्वारिंशदधिकशतगुणात्मकत्वात् ताम्रपणस्य
 चाशीतिगुणात्मकत्वात् किंचिन्मूलनाष्टादशच्छुभकानवति। रौप्यमानेन नव
 कस्या गोमूल्यं किंचिन्मूलनैकयाधिकगुणादयपरिमितं सुवर्णं नवति। सुव
 र्णमानेन त्वेकस्या गोमूल्यं चत्वारिंशन्माषकप्रमितसुवर्णं नवति। रजतमाने

२

सा

नव एकस्या गोमूल्यं राजतचत्वारिंशन्माषद्यवमितरजतं नवति। एवं पंचपञ्चाङ्ग
 अन्येपि स्मृत्यन्तरोक्ता पञ्चाः विनवाञ्चैरायकर्मपेक्षया वा ग्राह्याः॥ यथा ब्रह्मपुरा
 णे। गवामन्नावे निष्कं स्यात्तदर्थं पाद एव वेत्यादयः। अत्र निष्कपरिमाणं च रूप्यप
 रिमाणपरिमाणायामाह वल्केनोक्तं निष्कं सुवर्णं चत्वारिंशति। चतुः सुवर्णसि
 तोलितरूप्यं निष्क इत्यर्थः। यथा वराटकमानेन पणो सिद्धे। ते षोडशद्वयं हावगम्यो
 द्वयमेतत्पाषोडशानि च निष्क इति लीलावत्पुक्तिर एकस्या गोमूल्यं मुक्तमेशीति
 युक्तशतचतुष्टययुक्तविंशतिसहस्री वराटकानवति। मध्यमे चत्वारिंशद्वयं
 तदयाधिकदशसहस्री वराटकानवति। अधमे च विंशतियुक्तशताधिकपंचसह
 स्री वराटकानवति। ॥ अथ वरमूल्यमाह। चतुः कार्षापणो वर इति। च
 त्वारः कार्षापणमूल्यं यस्येति। तत्र कार्षापणमानमपि पंचधोक्तं। वराटकमान
 ताम्रमानरौप्यमानसुवर्णमानरजतमानजेदात्। तत्र वराटकमानेन तावदेमा

जौमदनरत्नेव। पणौर्निबधः सर्वस्याषोडशैवपणाः संतित्युक्तेः षोडशपणानाम
 रा रीत्यधिकद्वादशसंतीववराटकानां १२०० कार्षापणो नवतीत्ययं प्रथमः। ताम्रमा
 नेन त्रुषोडशपणानां किंचिन्मूनं नवमसुमुद्रांकि। तद्वुका नां कार्षापणो यं द्विती
 यः। रौप्यमानेन त्रु कार्षापणो दक्षिणस्योदिशि रौप्ये प्रवर्तते। इति हेमाद्रौ नारदो
 क्ते रौप्यप्रमाणे सुवर्णे कार्षापणो यं तृतीयः। रौप्यलक्षणं हेमाद्रौ। सुवर्णस्य सप्त
 तितमो नागो रौप्ये कदरपते इत्युक्तेः किंचिन्मूनं सप्तपत्रयाधिकैकगुंजामात्रं सुव
 र्णं रौप्यकस्तत्रापि कार्षापणशब्देन वतीत्यर्थः। सुवर्णमानेन माषो विंशति नागश्च
 त्रैयः। कार्षापणस्य त्विति हेमाद्रौ कात्यायनोक्ते विंशति माषप्रमिते सुवर्णे कार्षा
 पणो यंचतुर्थः। अत्राविशेषकृते विंशतिरूप्यमाषप्रमितरूप्येपि कार्षापणो न
 वति। अयं पंचमः। अत्र द्वादशपणानां कार्षापणानामनेदः। अत्र वराटकमानेन
 वरमूल्यं। किं विंशतियुक्तशतैकाधिकपंचसहस्री ५१२० वराटकानवन्ति। ताम्र

३

मानेन त्रु किंचिन्मूनं षड्विंशद्वुका नवन्ति। रौप्यमानेन त्रु किंचिन्मूनं यवद्वयाधि
 कचतुर्गुंजामात्रं सुवर्णे नवति। सुवर्णमानेन त्रु पंचसुवर्णे नवति। रजतमानेन
 त्रु राजताशीति माषकपरिमितं रजतं नवति। एतेषामपि ह्येतां शक्त्युपेत्या
 कर्मापेक्षया वाच्यवस्था बोध्या॥ ॥ अथ वृषमूल्यमाह। वृषे षड्कार्षापणका
 इति। वृषो नाम प्रजोत्पादनसमर्थोऽष्टधुरातस्य षड्कार्षापणकामूल्यं नव
 ति। तत्र वराटकमानेन वृषमूल्यमशीतियुक्तषट्शतधिकसप्तसहस्री वरा
 टकानवन्ति। ताम्रमानेन त्रु किंचिन्मूनं चतुःपंचाशद्वुका नवन्ति॥ रौप्यमाने
 न त्रु किंचिन्मूनं सप्तगुंजाप्रमाणं सुवर्णे नवति। सुवर्णमानेन त्रु सप्तपंचसु
 वर्णे नवति। रजतप्रमाणे त्रु विंशति रजतमाषाधिकशतं माषारूप्यं नवती
 त्यने॥ ॥ अथानुदुमूल्यमाह। अष्टावनुदुहि स्मृता इति। कार्षापणका
 इत्यनुवर्तते। ते चानुदुहोष्टोमूल्यं नवति। अनुदुहं नाम प्रजोत्पादने धूर्वह

नेत्रसमर्थः। अत्र सर्वेषां पञ्चाणां वरापेक्षया क्रमतो देगुण्यं बोध्यं॥ ॥ अथ पेनुमू
 ल्यमाह। दशकाष्ठापि णो धेनोरिति। पेनुर्नाम वसप्रचुरदुग्धयुता गोः तस्या दशका
 ष्ठापिणामूल्यं। अत्र वराटकमानेनाष्टरात्यधिकदादशसहस्री वराटकानवन्ति। ता
 म्रमानेन किंचिन्मूत्रनवति ढबूकानवति। रौप्यमानेन यवद्वयाधिकमाषकद्वयं सु
 वर्णधेनो मूल्यं। सुवर्णमानेन सार्धदादशसुवर्णानवन्ति। रूप्यमानेन नवराजशतव
 यमाषकानवन्ति॥ ॥ अथाश्वमूल्यमाह। अश्वे पंचदशैवत्विति। धेनवपेक्षया क्र
 मेण बोध्यं॥ ॥ अथ हिरण्यमूल्यमाह। हिरण्येकाष्ठापिणकः पणानवतथाधिका
 इति। नवपणाधिकैककाष्ठापिण इत्यर्थः। अत्र वराटकमानेनैकस्य हिरण्यस्य सह
 स्रवय २००० वराटकानवन्ति। ताम्रमानेनाष्टगुंजान्मूत्रनवदश ढबूकानवन्ति। रौप्य
 कमानेन किंचिन्मूत्रनसार्धयवपंचकप्रमाणं सुवर्णानवन्ति। सुवर्णमानेन सपादैकत्रिं
 शन्माषानवन्ति। रजतमानेन सपादैकत्रिंशद्वाजतमाषानवन्ति॥ ॥ अथ वस्त्रमू

ल्यमाह। वस्त्रेकाष्ठापिण इति। एकः काष्ठापिणो वस्त्रमूल्यं नवति। अत्र वराटकमानेना
 शीत्यधिकदादशशति १२०० वराटकानवन्ति। ताम्रमानेन किंचिन्मूत्रनव ढबूकान
 वन्ति। रौप्यमानेन किंचिन्मूत्रनसर्षपत्रयाधिकगुंजामात्रं सुवर्णानवन्ति। सुवर्णमान
 विंशतिमाषप्रमितसुवर्णानवन्ति। रजतमानेन विंशतिराजतमाषप्रमितं रजतं न
 वन्ति॥ ॥ अथ छागमूल्यमाह। छागेष्टापणा इति। छागेष्टौ पणानवन्ति। अत्र क्र
 मेण गोरपेक्षया पादमात्रं नवन्ति॥ ॥ अथाविह्वल्यमाह। दाशुशाविक इति। अ
 किंविके मेषे दादशापणामूल्यं नवन्ति। अत्राज्यापेक्षया क्रमेण सार्धमधिकं
 बोध्यं॥ ॥ अथ वृषलीमूल्यमाह। वृषल्यामयपंचाशन्मूल्यं काष्ठापिणाः स्मृ
 ता इति। वृषली दासी तस्यां पंचाशत्काष्ठापिणामूल्यं नवन्ति। अत्र धेनवपेक्ष
 या क्रमेण पंचगुणं बोध्यं॥ ॥ अथ निष्कमूल्यमाह। निष्के पंचाशदेव स्यादि
 ति। निष्को नृपणविशेषः। तत्र पंचाशत्काष्ठापिणामूल्यं नवन्ति। अत्र दासीमूल्य

उबोधोऽथ गजमूल्यमाह। गजेपंचाशतानि लिता। गजेहस्तिनिपंचशतानि श
 तपंचकं मूल्येन वति। अत्र कपर्दिकामानेन चत्वारिंशसहस्रत्रयधिकलक्षप्रदं
 वराटकान्वति। गजमूल्ये। ताघमानेन स्तूलदशापंचशत्पधिकसहस्रचतु
 ष्यद्व्युकाध ५०० नवति। रोप्यमानस्तूलदशाशीत्यधिकपंचशतगुणानितसुर्व
 लीगजमूल्येन वति। सुवर्णमानेनायुतं भाषा गजमूल्येन वति। एवं रजतमा
 नेन राजताः॥ अथ दोलामानमाह॥ पंचकार्षापणः प्रोक्तो दोलायामिति दो
 लानरवाद्येणानेतत्र पंचकार्षापणमूल्येन वति। अत्र धेनुपेक्षया र्वक्रमेण बो
 धो॥ अथ रथमूल्यमाह। षड्रथेतयेति। रथेषट्कार्षापणमूल्येन वति। अ
 त्रष्टवबोधोऽथ। अथ गृहमूल्यमाह। गृहेष्टौ कार्षापणाका इति। गृहेष्टौ कार्षा
 पणमूल्येन वति। अनडुहक्रमेण बोधोऽथ। अथ पणहणमाह। ताघकर्ष
 पणस्मृतस्तान्त्रकर्षपणस्मृत इति। कर्षमात्रे। तान्त्रे पणो बोध इत्यर्थः॥ अ
 न्यासोऽथ समाप्ति सूचकः॥ इति त्वकात्यायने छते मूल्याध्याये गोपालजी हतं वि
 वरणं समाप्तं॥ ॥

गोनेदः पशौ हि। वालगर्निणीत्यमरः। वालैव यागर्निणी सा पशौ हीत्युच्यते। वसत
 री। वसनावाडुनी। एविस्सतर्यः। वरसोऽहोऽर्षनेत्यश्वतनुत्वे इति प्रथमगर्नि। अ
 स्मिन्नेतदुक्तं न वति। धेनुः सवसा। अवसा गौः। वशा। वंध्या। उक्षा। सेचनसमर्थो
 गौः। पुरुषः। स्मृतावपुक्तो निष्काः पंचप्रदातव्याः धेनोः पंचद्वाराणिकान्तया। धेनोरजावेदातव्यं उ
 ल्ये मूल्येन संशयः। सुवर्णवायदातव्यं निष्कं वायप्रकल्पयेत्। निष्कं निष्कार्धपादे वातद्विंशमयापि
 वा। त्रिकार्षापणान्यथा वा शक्तिं तो मूल्यकल्पवानिष्को रोप्य निष्कः। दीनारोप्य कुर्याद्विंशत्या
 परिकीर्तितः। सुवर्णसंज्ञा तितमो नागो रोप्य कुर्याद्विंशते। सप्तजनः। पंचते माषस्ते सुवर्णसुषो
 उशः पणः कार्षापणः। षोडशपणैः कार्षापणः। षोडशमाषः कर्षः। सुवर्णः ससुवर्णः।
 षोडशपणः पणो नवेत्काकिनी चक्रेण। पंचाहितैश्चतुर्विंशतिवराटकैः काकिनी चैका इति।
 पंचगुणानवेन्माषस्तेः सुवर्णस्ति षोडशैः। षोडशमाषः कर्षः। वराटकानां दशकद्वयं यसा
 काकिणी ताश्च पणश्चतस्रः। ते षोडशद्वयं दशगम्योऽन्मेस्तथा षोडशानिश्च निष्कः। सुवर्णे
 पल्लमाश्रित्य सुवर्णार्धमयापि वा। तद्वर्षवायदातव्यं पंचकार्षापणानि च इत्युक्तं। कार्षापण
 द्दम्भपुराण इति पयश्चिः। सुवर्णवायदातव्यं निष्कं वायप्रकल्पयेत्। दीनारक्तस्तनवेत्कर्षः
 शतैः कर्षापणैस्ततः॥ इति मूल्याध्यायविवरणं॥ ॥

श्रीगणेशायनमः॥ पाराशर्य-आचर्यानिवे-आव-पातः पंचमषष्ठयोः॥ अत ऊर्ध्वं
 प्रसूतिं स्यादिति॥ तत्र स्रावे॥ आद्यमासत्रये मातुः स्त्रिरात्रमाशौचं॥ उपरि-आषष्ठ
 माससमसंख्यदिनमाशौचं॥ चतुर्थे चत्वारिपंचमे पंचाषष्ठे षट् इत्यर्थः॥ सपिंडा
 नां स्नानमात्रेण शुद्धिः स्रावे॥ पाते तु त्रिरात्रं॥ सप्तमासप्रवृत्तिस्तु स्वजात्युक्तदशा
 हादिसपिंडानां मातुश्च॥ माधवस्तु॥ स्तिकाव्यतिरिक्तानां सप्तमे सतरात्रं॥ अष्ट
 मे अष्टरात्रं॥ नवमप्रवृत्तिस्तु दशरात्रमित्याह॥ जन्माशौचमध्वेशिशुमरणे मृ
 ताशौचं नास्त्येव॥ जनननिमित्तकमेवाशौचं॥ निष्प्राणनिर्गमने प्येवं॥ नाल्ले
 हात्पूर्वं शिशुमरणे सपिंडानां दिनत्रयमेव सूतकं॥ नाल्लेहातंतरं मरणे तु
 संसृष्टे दशाहा उपरि नामकरणात् पूर्वं शिशुमरणे निखननमेव नाग्युह
 कदातं॥ ज्ञातीनां सचैलस्नानात्सद्यः शुद्धिः॥ नामकरणानंतरं दंतजननात्प्रा
 क्मरणे तु दहाखननयोर्विकल्पः॥ तत्र दहने ज्ञातीनां काहं॥ अनुगमनं ऊर्ध्वं
 मे

१८ त्रिवर्षादूर्ध्वं यावदुपयनयनं च तच्चौलस्या च तच्चौलस्य वामरणेऽनुगमनं हनं त्रिरा
 तात्ततं॥ खननपक्षे तु सद्यः शुद्धिः॥ दंतजनादूर्ध्वमपि त्रिवर्षपर्यंतं मलतच्छुद्धस्य
 १९ खननवैहनयोर्विकल्पः॥ खनने एकाहमाशौचं॥ दहने त्रिरात्रं॥ अत ऊर्ध्वं त्रिवर्षा
 तंदहने च तात्ततं॥ पश्चान्नित्यं॥ कृतच्छुद्धस्य तत्रिवर्षात्पूर्वमपि रस्त्री दहने च रस्त्री
 मुदकदानं त्रिरात्राशौचं च नियतमेव॥ मातापित्रोस्तु अनुपनीतशिशुमरणे
 दहनखननयोरविशेषेण त्रिरात्रं॥ स्रपत्यमरणे तु विशेषः॥ त्रिपुरुषपर्यंतं ज्ञा
 तीनां आचौलासद्यः शुद्धिः॥ ततो वाग्दनादवाक् एकाहमाशौचं॥ ततो विवाहाद
 वकिंपतिपक्षे पितृपक्षे च अहं॥ पित्रोस्तु अजातदंतासुकन्यासु एकाहः॥ तत
 स्त्र्यहं॥ संस्कृतास्त्वपि पितृगेहे मृतासु पित्रोस्त्यहमिति माधवः॥ अन्ये तु गृहो
 तरमरणे पित्र्यहमाहुः॥ पितृव्यादीनां तु एकाहमेव॥ पित्रोर्गेहे कन्यायाः प्रसवे प
 त्रेकाहः॥ माधवस्तु पित्रोर्गेहे कन्यायाः प्रसवमरणयोः पित्रोस्त्रिरात्रमेव॥ पितृ
 व्यादीनां त्वेक रात्रमित्याह॥ सपिंडजनने उपनीतसपिंडमरणे च ब्राह्मणस्य दशा

त्रिवर्षात्पर्यंतं

हं। त्रियस्य द्वादश। वैश्यस्य पंचदश। शूद्रस्य मासं। सत् शूद्रस्य पक्षं। कुरुस्थमारु
 सप्तपुरुषाः सपिण्डः ततः सप्तसमानोदकाः। तत् उत्तरगोत्रजा एव। तत्र समानोदके
 उत्पन्ने मृते च त्रिरात्रं गोत्रजे तु स्नानाच्छुद्धिः। तत्र सूत्या शौचं दशाहं परिजन
 न ज्ञानेनास्येव। तत्रापि पुत्रः स्नानमेवाहृता शौचं दशाहं परिमासत्रयात् पूर्वम
 रणाज्ञाने त्रिरात्रं। ततः आपषष्टिपक्षिणी। ततः आनवममहः। ततः स्नानोदकदानान्या
 शुद्धिः। आवर्षवर्षाद्विंशुत्तुआश्रवमात्रं। इदं च सर्वविज्ञाने चराचरुपेक्षे नोक्तं॥
 माधवमते तु॥ त्रिपक्षाद्वर्षात् अहं। ततः आपषष्टिमासं पक्षिणी। ततः आवर्षमेकाहः
 तद्द्विंशानोदकदाने इति बोध्यं। एतच्च त्रिरात्रादिकं समानोदके मेश एव। देशां
 तरे तु स्नानमेवेति विज्ञाने चरादयः। माधवस्तु वैदेशांतरेपि सपिण्डमरणे अहं। सद्य
 नोः शौचं तु समाहं कविष्यमित्याह। दशाहं चावैच्छित्योयः स्वाशौचकालस्तन्मध्ये दि
 तीयादौ दिवसे जनेन मरणयोः अवलोक्य अवशिष्टैरेवा दिवसेः शुद्धिः। प्रत्यहं योज

मरण

नवपंगवपुरुषः यत्र नृत्तस्य वात्तामाशौचकाले मध्ये प्रापयितुं न शक्नोति त
 देशांतरे तत्राच विप्रस्य दशाहं शौचिनः विंशतियोजनैर्देशांतरे। त्रियस्य द्वाद
 शाहं शौचिनश्चतुर्विंशतियोजनैरित्यादि। तथा। एकाहपक्षिणी त्रिरात्राशौचे
 शुद्धिचतुः षड्योजनरूपदेशांतरिणियोज्यानि। मात्रमरणे तु विशेषः। पितरौ च
 नृत्तौ स्यातां हरस्त्रोपि हि पुत्रकः। श्रुत्वा तद्दिनमारुण्य दशाहं सूतकी नवेत्।
 सपत्न्यां च त्रिदिनं। इदं च हीनवर्णायामित्याहुः। मातापितृमरणे दशाहमित्यु
 पक्रम्य स्त्रीपुरुषयोः परस्परत्वे वं सर्वे। सवर्णेति मसपत्नीषु चेति स्मृत्यर्थसा
 रोक्तेः। इति सगोत्राशौचप्रकरणं। पित्रोरुपरमेव्युक्तकृत्यायां त्रिरात्रं। हत्विजि
 दो हि त्रे। सहाध्यापिनि। बंधुत्रये। शिष्ये। श्वशुरे। श्वश्रुमित्रे। नजित्यां। नागिने
 ये। मातामह्यां। पितृष्वसुरि। मातृष्वसुरि। मातुलो मातुलान्यां च पक्षिणी। बंधु
 त्रये तु। आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्ममातृष्वसुः सुताः। आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञे
 या आत्मबांधवाः॥१॥ पित्रुः पितृष्वसुः पुत्राः पित्रुमातृष्वसुः सुताः। पित्रुमातुलपु
 त्राश्च विज्ञेयाः पित्रुबांधवाः॥२॥ मातृपितृष्वसुः पुत्राः मातृमातृष्वसुः सुताः। मा

उमञ्जिलञ्चाश्चविज्ञेयामाचुवांधवाः॥३॥ इतिपक्षिणीराष्ट्रार्थस्तु। दिवामरलोतद
 हः अंतरारात्रिपरेकश्च। रात्रौमरलोतपरेकरैहोरात्रश्चेतिहरदत्तेनोक्तः। आणा
 निवर्त्तमानाहयुक्तायांनिशिपक्षिणीत्यमरकोशव्याख्यायांहीरस्वामिनाप्युक्तं।
 पक्षाविवपक्षौहवेत्तेरदिवसौ। तन्मध्यवर्त्तनीरात्रिःपक्षिणी॥ निशादयमध्यगोहि
 वसोप्येवमिति॥ यातवत्कृत्स्न। गुर्वतेवास्यन्तुचानमात्रुलश्रोत्रियेषुचेत्येकरात्र
 माह। तथा। असपिंडस्यापियजेदेमर एतज्जेहस्वामिनंस्त्रिरात्रमित्यंगिराः। एक
 रात्रमितिविष्णुः। तथाहृदस्पतिः। अहं मातामहाचार्यश्रोत्रियेषुअचिनवेत्। प्र
 चेताःमाचुषसामात्रुलयोश्चशूश्वशूरयोगुरौ। मृतेचत्विजियाज्येचत्रिरात्रेणशु
 ध्यतीति। वसिष्ठः। संस्तुतेपक्षिणीरात्रिदौ। हेत्रेनगुनीसुते। संस्तुतेत्रिरात्रंस्या
 दिति। विष्णुः। आचार्यतत्पत्नीतत्पुत्रोपाध्यायमात्रुधसुरश्चशूश्वशूर्यसहाध्या
 यिशिष्येष्वतीतेश्वेकरात्रेणेत्यादि। एतेषांचगुरुः। जघुकस्यानांसांनिधिसान्निधि
 गुणदगुणवैउपकर्त्तृदेनैववस्त्रेत्याहुः। एतच्चाचार्यादिमरलोत्रिरात्रादिक
 मन्यस्मिन्हाहकर्त्तरि। हाहकर्त्तुदेशाहमेव। देशाधिपतौत्रुदिनमृतेदिनोरात्रि

उपकर्त्तृ

3

मरलो

मृतेउरात्रिः। मात्रुषास्त्रिसरसेबुधिसर्वसृष्टेचिदिनं। विसरेउदिनां। अबुध्याउसर
 सेसृष्टेस्त्रानं। विरसेत्वाचमनं। अमात्रुषास्त्रिसरसिस्त्रेहेस्त्रानं। आशौचिनोऽने
 ऽनापदिबुधिसर्वसत्तुक्तेयस्मिन्दिनेचुक्तंततरिष्टाहान्याशौचं। आशौचसम्पन्न
 त्बुधिसर्वे। तुक्तेएतदेवाशौचं॥ प्रायश्चित्तेपरंविशेषः। आपदिउबुधिसर्वेनो
 जनेपिदिनमाशौचं। सजातीयस्यउक्तृष्टजातीयस्यवाऽनुगमनेसचैलस्त्रानंघृ
 तप्राशनंच। ब्राह्मणस्यक्षत्रियानुगमेत्तहोरात्रं। क्षत्रियस्यवैश्यानुगमेनेप्येवं।
 शूद्रानुगमेनेपक्षिणी। ब्राह्मणस्यशूद्रानुगमनेत्रिरात्रं॥ पाराशरः॥ प्रेतीकृतं
 उयःशूद्रं ब्राह्मणोत्तानुर्वलः। अनुगजेन्नीयमानंसत्रिरात्रेणशुध्यति। त्रिरात्र
 नंतरंकर्त्तव्यतामाह॥ त्रिरात्रेनुततश्चीर्णेनदीगत्वासमुद्रगां। प्राणायामंशतंगी
 तौहृद्यतेप्राणविशुध्यतीति। धर्मार्थमनाथब्राह्मणनिर्हरणेउपदेपदेअथमे
 धफलं। अवगाहनात्सद्यःशौचंचास्त्रेहादिनास्त्रेहादिनात्रुशबंनिर्हृत्यतदीय

च

मन्त्रमन्त्रतस्तदीयगृह एव वसुतो दशाहेन शुद्धिः। तद्गृहवासमात्रे। विरात्रं। यस्तु
 तदीयमन्त्रमन्त्रातिन वा तद्गृहे वसति तस्ये काहे। ब्रह्मचारिणा मातापितृव्यति
 रिक्तशब्दनिर्हरणे ब्रतलोपः। मातापितृनिर्हरणे पिआशौचिनामन्त्रं ब्रह्मचारी
 नाश्रीयात्तैः सह न संविशेच्च। सूतकेवर्त्तमाने उद्वितीयं। सूतकं यदि। पूर्वलोप
 उशुध्येत जाते जाते मृते मृतं। मृतजातयो गेनुया शुद्धिः। सानिगद्यते। मृतेन शु
 ध्यते जातं न मृतं जातकेन उ। अन्यत्रापि। शाबेन शुध्यते स्मृतिर्नास्तिः शाब
 शोधिनी। यदा उशुर्वशौचापेक्षया अधिककालव्यापि द्वितीयमापतति। यथा वि
 रात्रे प्रकांते दशाहं तत्र पूर्वशेषेण शुद्धिर्नास्ति। यदि उशुर्वप्रवृत्तमाशौचमुत्त
 राशौचं कालादधाधिककालं स्यात्तदा सर्वेणैवोत्तरशुद्धिः। तद्यथा। गर्भपात
 निमित्तषडहाशौचमध्ये यदि दशाहाशौचमापतेत्। तदा षडहाशौचशेषेणैव
 दशाहाशौचशुद्धिः॥ अत्र विशेषमाह गौतमः। रात्रिविशेषे दान्यां प्रजातेति स्मृतिः॥

कारणा

रिति। रात्रिर्मात्रशेषे पूर्वशौचे यथाशौचांतरं तर्हि पूर्वशौचं समाप्या नंतरं दान्यां
 रात्रिन्यां शुद्धिः। तस्या एव रात्रेः पश्चिमयामे उशुआशौचांतरेति स्मृतिरात्रिनिः शुद्धि
 र्न उशेषरात्रेणेति विज्ञातेश्वरः॥ माधवस्तु। नवमेदिवसे पूर्णयथाशौचांतरं
 तदा पूर्वशौचकालानंतरं दान्यां शुद्धिः। प्रजात इति उपाग्वदित्याह॥ हरदत्तस्तु।
 पूर्वस्मिन्नाशौचे रात्रिशेषे सति यदि अन्यत्र आपतेत् तदा दान्यां शुद्धिः॥ सारात्रि
 परे कथ्येत्यर्थः। प्रजातेति स्मृतिरिति। अथ दशाहादौ व्यतीते अपरे कः प्रजाते सं
 गवे यद्यन्यदापतेत्। ततस्ति स्मृतिरात्रिनिरिति। पित्राशौचमध्ये मातरि मृतायां
 वशौचं समाप्य पक्षिणीमधिकं कुर्यात्। मात्राशौचमध्ये पितृमरणे उपित्राशौचं
 पूर्णमस्त्येव। यदि उपित्राशौचे रात्रिशेषे माताधियते तदा पक्षिणी बृहयोर्विकल्प
 इति केचित्। बृह एवेत्यन्ये। अथाशौचे निषेधः। न संरायं प्रपद्यंतेति शास्त्रं मुख्यं
 ध्यमहा नदीतरणादौ प्रवृत्तः सन् यो धियते तस्य दशाहाशौचादि न कार्यं। संवसरा

नंतरं नारायण बलिं च तत्ता सर्वमौर्ध्वदिहिकं कार्यमेव। स पितृते सो वर्णनागं प्रत्यक्षो
 गोंच दद्यादित्यधिकं। प्रमादमरणे त्वाशौचादिकमस्त्येव॥ तथा चांगिराः यदिक
 श्रित्यमादेन म्रियेतामुदकादिति। तस्याशौचं विधातव्यं कर्त्तव्यं चोदकाक्रियेति
 वैधमरणे उविशेषमाह शातातपः॥ वृद्धः शौचक्रिया लुप्तः प्रत्याहूत निष्क्रियः
 आत्मानं घातयेद्यस्तु नृग्वग्न्यनशनां शुभेः। तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्विती त्वस्थिधौ संच
 यः। तृतीये नृदकं कृत्वा चतुर्थे प्राश्नमाचरेत्। इतीदं चाशौचं आहिताग्नेरुपमेसं
 स्कारदिवसप्रवृत्तिकर्त्तव्यं। अनाहिताग्नेस्तु मरणदिवसप्रवृत्तिः। संचयनं तु प्र
 थमे। किंच तृतीये क्लीं स्त्रादिना विहितं जयोरपि संस्कारादिवसप्रवृत्त्येव। आ
 हिताग्नौ पितरि देशांतरमृते तत्पुत्रादीनामा संस्कारोपक्रमादाशौचन्तास्ति। अ
 नाहिताग्नेस्तु विधिवद्वाहनावेतदानीमाशौच्यदणं वै कल्पिकं। तत्र गृहीतामा
 शौचानां संस्कारकाले पुनस्त्यहं॥ अगृहीताशौचानां तु पूर्णदशाद्वाद्येव। पुत्राणां

कारणा

पत्न्याश्चैवं व्यवस्था। पत्नी संस्कारे पत्युश्चैवं। स पत्न्योर्मिथश्चैवं। अगृहीताशौचानां
 सपिंडानां तु त्रिरात्रं। गृहीताशौचानां सपिंडानां तु पुनराशौचनास्त्येमेव। आहिता
 ग्नेस्तु प्रवृत्तिदाहे सपिंडानां दशाहमेव। इदं चाशौचं द्विविधं। अस्पृश्यत्वप्रयोज
 नं कर्मानधिकारलक्षणं च। पुत्रो जातेऽपि तुरास्नानमस्पृश्यता। मातुर्दृशाहं। स
 पिंडानां तु अस्पृश्यतानास्त्येव। किंच कर्मानधिमात्रं। सूतिकातु पुत्रजन्तने सति
 विंशतिरात्रिकर्मानर्हा। कन्याजन्तने तु मासं। पुत्रजन्मदिवसे पित्रुर्दानादौ वना
 धिकारः॥ ॥ तथा च शंखलिखितौ॥ कुमारप्रसवे नान्यामहिन्नायां दानप्रति।
 ग्रहादिष्वदोषस्तदहरित्येके इति। जन्मदाख्यदेवतापुत्रायामपि प्रथमषष्ठदश
 मदिवसेषु वचनादधिकारः। मृताशौचे तु सर्वेषामस्पृश्यत्वमौर्गिकं। स्वस्वराशौ
 चत्रिणागाहं तु अस्पृश्याः। यतीनां बलचारिणो च नाशौचं। समावर्त्तनानंतरं तु प्र
 कृतानां सपिंडानां उदकदानं तत्वा त्रिरात्रमाशौचं कुर्यादेवं। पित्रादित्यः। उद

कदा नादिकं ऊर्वन् बलचारी आशौचमपि लभ्यते ॥ तदुक्तं त्रिंशत् श्लोकां ॥
 तातां वाचार्यकेभ्योऽनलज्जलतिलहोबलचारीतदीयाशौच इति प्रकृतं प्राय
 श्चिन्तामाशौचनास्ति पूर्वप्रवृत्तचौलोपनादिसंस्कारेषु यत्तदेवताप्रतिष्ठाया
 मक्षमादिष्वप्येवमिति ॥ ॥ इति श्रीपद्मवाक्यप्रमाणज्ञश्रीलक्ष्मीधरस्म
 रेः सुबुना नहुजिदीक्षितेन विरचित आशौचनिर्णयः समाप्तः ॥ ॥ ॥
 ॥ संवत् १८०५ वर्षे चैषमासे चैषपक्षे वा दश्यांति पौर्णुधेन लिखितम् इदं
 पुस्तकम् ॥ श्री ॥ अजं नवतु ॥ ॥ ॥ ॥

उक्तं प्रदेशीनां विद्याप्रचयं न धर्तव्यं गुणैः स्वरितं तु कनिष्ठिकां निरुतोप

कनिष्ठिकां ॥ ६